

Проф. д-р КОСТЬ КИСІЛЕВСЬКИЙ

УКРАЇНОЗНАВСТВО В ШКОЛІ

ПРОГРАМА Й ДИДАКТИКА

ВИДАННЯ ШКІЛЬНОЇ РАДИ УККА

Нью Йорк 1955.

Проф. д-р КОСТЬ КИСЛЕВСЬКИЙ

УКРАЇНОЗНАВСТВО В ШКОЛІ

ПРОГРАМА Й ДИДАКТИКА

diasporiana.org.ua

ВИДАННЯ ШКІЛЬНОЇ РАДИ УККА

Нью Йорк 1955.

Printed by „Dnipro”, 77 St. Marks Place, New York, N. Y.

Програма навчання українознавства в народних, середніх і вищих школах та курсах.

Народна школа: 4 роки навчання на нижчому і 2 роки на вищому ступені.

(Від 140 до 180 лекцій в шкіль. році в кожній класі.)

Українська мова з загальним українознавством.

1. класа: Буквар і перша читанка. (Учитель вибирає найвідповіднішу книжку).

Вступні розмови, що ведуть до засвоєння шкільних звичок. Креслення письмових форм, що відповідають українському почеркові букв та приготівляють руку до писання їх. Початки грамоти. Писання простих і складних букв. Рухома абетка та складання слів з її допомогою. Пізнання букв і читання коротких слів та написів під образками. Дбайливе переписування з Букваря при допомозі вчителя та вдома під контролею батьків чи домового надзору. Вправи в доброму говоренні короткими реченнями та відповідями у повних реченнях на питання вчителя. Вивчання віршів з дитячою тематикою. Читання оповідань та відповіді на питання вчителя, що мають мету навчити дітей схоплювати головні думки та опановувати зміст прочитаного.

Співання легких народних пісень з дитячим світоглядом та зрозумілих для того віку. Із співом українські дитячі забави та гри (напр. Подоляночка, Ой ходить жук, Коструб).

Виховання добрих звичок і чеснот: чужна поведінка, пошана для старших, дружба, любов до Бога й України.

2. класа: Перша і друга читанка для народних шкіл. (Учитель вибирає відповідну книжку.)

Читання і писання букв, слів і речень. Відпис з книжок (5 рядків). Короткий і легкий диктат з 10 слів (у реченнях), зразу написаний на дошці, відчитаний учнями і подиктований учителем (Зоровий диктат). Вправи в поправному говоренні при допомозі вчителя. Відповіді на питання вчителя, що відносяться до змісту й ідей прочитаного і зберігають правиль-

ну мелодію, ритм і закінчені крапкою, тобто перестанком накінці. Правильний віддих при говоренні.

Називання граматичних і мовних явищ (без дефініції): речення, іменника, дієслова, прикметника, однини, множини, часів, складу, букв, звуків. Початки правопису за засадою: пиши за слухом, діли слова за їх складами. Писання слів за доброю вимовою вчителя зі слуху. Писання слів з хисткими суміжними звуками: е-и: беру-вибираю, лежу-лижу, мене-мине; о-у: кожух, мачуха, голуб, голубка; и-і: кинь-кінь, інший, інакше, іменини; я-є: дякую, сине, нявкати; писання слів за доброю їх вимовою: хліб, рибка, дядько, ціп, чіп, цілий, чіпатися, шість, сім, кість, стіна. Знаки перепинання: протинка (кома) при вичислюванні осіб і предметів, перед: а, але, щоб. Переношування частин слів до другого рядка за складами, які унаочнюємо: во-на, Оль-га, ко-ни-ки, пів-ни-ки, я-лин-ка... Великі початкові букви в іменах, прізвищах, назвах рік і міст.

Наука декламації та інсценізації віршів з виразною дією і виховними ідеями, відповідними для віку дітей: любов Бога й України, згода, побратимство, побожність, чемність і пошана для старших. Виховання добрих звичок: послух, спочуття до горя, точність, словність, правдомовність.

Оглядання карти України, пізнавання по кольорах і формі рисок: гори, ріки, моря, низи; головні міста: Київ, Львів, Чернівці, Ужгород, Одеса, Запоріжжя. Оглядання портретів і пізнавання князів, королів, гетьманів, поетів (Шевченка, Франка, Лесі Українки), провідних мужів: Петлюра, Коновалець, Митр. Шептицький, Вітовський, Шухевич... Опис українського гербу, прапору. Вивчення національного гимну та молитви за Україну.

Співання при забаві українського характеру: дитячі пісні, школярські, козацькі, стрілецькі, колядки, щедрівки, веснянки; третяк, піжмурки, голубка, хованка, вовчик, зайчик...

3. кляса: Друга і третя читанка. (Вибирає вчитель).

Правильне читання з виразною вимовою звуків і слів у реченні, із збереженням віддихів, мелодії, ритму, інтонації, знаків та правильного наголосу. Відповіді на питання вчителя й товаришів, із збереженням правильного мовлення. Оповідання короткої статті з книжки та життєвих подій на прогулянках, в школі. Оповідання казок, пригод з життя дітей і звірів з інсценізацією. Писання в школі і вдома. Відпис з книжки (біля 5 рядків), відповідь на опрацьовані в школі питання, легкі диктати з 10 слів у реченнях, зорово-слухові диктати, коротка розповідь на основі прочитаного, написана в зшитку та провірена.

Називання мовних явищ: голосний, приголосний, основа, закінчення, займенник, числівник, сполучник, прислівник, вигук, підмет, присудок. Знак м'якшення: хлопець, ходить, купіть; -ство, -цтво; ни, тт, лл, сс; його, нього; ділення слів за складами, великі початкові букви в іменах, прізвищах, назвах міст, рік, країв, держав, для пошани; вживання знаків питання, оклику, риски, протинки (коми) перед: як, коли, чи, що: багатство, свідоцтво, козацтво, братство; читання, оповідання, життя, весілля, зілля, Полісся, Йосип, синього; унаочнення на прикладах засади ділення слів; Івась Зарічний, Київ, Львів, Одеса, Дніпро, Дністер, Україна, Америка, Бог, Пречиста Діва Марія, пишу до Вас, Дорогі Татусю; сонце сходило, коли ми вийшли з дому; він сказав, що не має часу.

Наука деклямації за ритмом і змістом. Підкреслювання в голосі логічного й художнього наголосу; діялог, інсценізація віршів з дитячою і звіринною тематикою. Читання дитячих журналів і казок у виборі вчителя.

Початки науки історії на основі оповідань учителя, книжки, лектури, журналу та на основі образів і портретів, що зображують князів, гетьманів, козаків, чумаків, кріпаків, дружинників, усусусів, упістів та визначних провідників народу. Київ, Львів, Галич, Володимир Волинський, Холм, Січ повинні творити осередок історично-географічних знань.

Також початки географії основані на ілюстративному матеріалі, що зображують природу, життя, багатства України: на основі унаочнення: гори, низи, ріки, моря, степи, ліси, копальні, промисл, хліборобство, пасічництво, скотарство, риболовство. . .

Співання національного гимну і легких пісень релігійного, народного, товариського характеру, при українській забаві дитячій: піжмурки, Петре, де ти, вію вінець, кривий танок, загадки. . .

Виховання добрих звичок і чеснот: побратимства, спочуття, пошани, точности, словности, набожности, жертвенности.

4. кляса: Третя і четверта читанка. Вчитель вибирає книжку.

Поправне та художнє читання з підкресленням головних думок в акцентах, як у 3. групі. Деклямація, інсценізація легких віршів з дитячою тематикою, з виховними ідеями. Оповідання прочитаних пригод, статей історичних, географічних та природничих уривків, цікавих пригод з життя дітей і звірів. Укладання плану статей (диспозиція, хід думок), писання коротких змістів з прочитаного, переробленого в школі розділу. Читання лектури та пояснювання її думок, кращих місць, менше вживаних слів, як напр., „Меч і книга” В. Барагури,

„Син України” О. Лотоцького, „Лис Микита” І. Франка (у вийнятках), казки, оповідання з життя дітей Васильченка, Кочубинського, І. Франка. Читання дитячих журналів у школі і вдома.

Основи граматики: букви, звуки, голосні, приголосні, склади, відміна, ступенювання, невідмінні частини мови, речення поширене, підмет, присудок, об'єкт, означення, обставина — на основних прикладах, без дефініцій, без вичислювання, але на основі спостереження (обсервації) явищ української мовної системи.

Основи правопису: здвоєння приголосних та вийнятки з правила: шш, щ, чч, жж, зз /піддашся, міццю, річчю, Запоріжжя; галуззя, заліззя; але: листя, щастя, передмістя/, і-й, у-в: батько й мати, учитель і вчителька; ходили вчора, він бачив їх учора ввечері; **не** при словах: неправда, непривітливий, не знає, ненавидить, не співав, негарно, не можна, не треба; писання вкупі слів, що тількищо зрослися: вночі, внизу, вділ, вгору, направо, наліво, ззаду, спереду, спочатку, додому, допізна, удосвіта; писання окремо слів, що ще не зрослися: до останку, до міри, до лиця, до речі, на сміх, на показ; писання слів з розділкою, бо ці слова вже в розвитку до зросту: з-під, з-поза, з-над, з-за, раз-по-раз, раз-у-раз; день-у-день...

Шкільні й домашні задачі; диктати в школі з контрольним характером; писання диспозиції, ходу думок; задачі на основі поданого пляну, або відповіді на питання; опис шкільного й домашнього життя, перероблений в школі.

Історичні оповідання у формі найважливіших подій з життя в давніх часах на Україні, за княжих, козацьких і гетьманських часів. Читання найлегших розділів з книжки О. Лотоцького: „Княжа слава”, оповідань з історичним тлом Б. Грінченка, П. Куліша, А. Чайковського та інших. При оповіданнях ілюстрації.

З географії: опис Дніпра, Дністра, Чорного моря, Карпат, Криму, Кавказу, Полісся, Поділля, Донецького кряжу, Дніпрельстану, Києва, Львова, Одеси, старого Галича, Володимира, Холму, Перемишля, Ужгороду, Чернівців, Полтави. (Ілюстрації та описи на підставі статей з книжки).

Виховання добрих звичок, національної свідомости та люблячости на прикладах з життя, книжок і журналів. Співання дитячих, релігійних, козацьких, стрілецьких та упівських пісень і гимну. Українські забави, як попередні.

5. кляса: Читанка з українознавства К. Кисілевського (вибір найлегших статей), грамика для народних шкіл К. Кисілевського, „Україна-земля моїх батьків” Сірого. Нова історія України- І. Крип'якевича- М. Дольницького. Географія Укра-

їни М. Дольницького. Контурові карти України М. Терлецького.

Поправне голосне й художнє читання, деклямація, інсценізація, писання змістів, звітів, листів, плянів, доповідей, диктатів, описів природи, будинків, свят, імпрез, життя природи, людей, міст, сіл, фарм, хуторів, відписи з книжки (біля 10 рядків). Обговорювання стилістичних і правописних помилок. Наука правопису за систематикою: вживання м'якого знака та інших засобів м'якшення; цього, ця, третя, пізній; вийнятки: сніг, спів, звір, кість, гість, насіння, сіллю; **не** при словах; слова вкуші, з рискою, окремо; алостроф; з'єднати, п'ять, в'їзд, п'ю та вийнятки (вербяний, морквяний, святий, священник); здвоєння приголосних та вийнятки (пір'я, подвір'я), розділка й переносування складів, доповнення великих початкових букв (географічні назви), назви книжок, часописів і журналів, назви товариств та установ, скороти (абрєвіатури) УНР, УСС, УПА, УВУ, УВАН, НТШ. . ; писання малих початкових букв в назвах народів: укра.нець, американець, жид, француз. . ., асиміляції, дисиміляції: книжка, бабка, діжка, гадка, лицар, верблюд, бондар.

Читання лектури з подорожничою та героїчною тематикою, з описами України. Вибір з „Кобзаря”, з оповідань Марка Вовчка, М. Коцюбинського, І. Франка, А. Кащенко, А. Чайковського, Б. Лепкого; В. Барагури: Меч і книга; Злотопольця: Син України, вибір з казок, переказів, байок Гребінки. Основи граматики: спостерігання мовних явищ, відмінних частин мови, трьох відмін іменника за родами, двох відмін прикметника за твердими й м'якими основами, різноманітних відмін займенника й числівника, трьох відмін дієслова за закінченням в другій особі однини теперішности. Спостерігання явищ на відповідних прикладах в реченнях; як виникає відміна, які її типи, які її форми (відміни, особи, числа, часи, роди, способи, основи, закінчення, наростки при ступенюванні. . .).

З історії України: найважливіші події з княжої, козацької й гетьманської України на основі оповідань з лектури „Княжої слави”, „Сина України”, „За сестрою”, „Побратими”, „Великого гетьмана” (у вийнятках). Життя й культура України в княжих, козацьких і гетьманських часах. Зв'язки з сусідами та середньою Європою. Боротьба із степовиками.

З географії: опис України на основі мапи, краєвидів та книжок: Україна-земля моїх батьків Сірого, Географія України М. Дольницького, Фотоальбому України М. Борецького. Багатства України. Промисл, хліборобство, шляхи, якість української почви (чорнозем, лісостеп).

Українські пісні й забави, відповідні для віку учнів.

Виховання прикмет доброго характеру, національної сві-

домости, національних гордощів, подиву для героїзму, чеснот.
6. кляса: Читанка з українознавства К. Кислевського (вибір найлегших статей). Граматика К. Кислевського. Фотоальбом України М. Борецького.

Поправне й художнє читання, писання, деклямація, інсценізація, відомості про театр, кінофільм, народні вишивки, костюм, звичаї, обряди, українські народні святкування, державницьку думку та льояльність.

Систематична історія літератури в найважливіших представниках її на основі лектури виїнятків з творчости; І. Котляревського, М. Шашкевича, Ю. Федьковича, І. Франка, І. Нечуя Левицького, Б. Лепкого, М. Коцюбинського, Лесі Українки, Літопису, Слова про похід Ігоря.

Основи граматики: спостерігання на прикладах відмінків, ступенювання, чисел, часів, осіб, способів і інших форм відміни, вивчення невідмінних частин мови, спостерігання розвитку основного речення в поширене та складне на прикладах, розбір речення поширеного. Словництво.

Домашні і шкільні вправи, як у 5. групі, та вільні теми. З історії України: систематичне вивчення короткої історії України на підставі підручника І. Крип'якевича — М. Дольницького „Нова історія України” (у виборі!). Княжа, козацька, гетьманська доба, панщина та кріпацтво, під різними займанщинами; історія відродження в XIX і XX ст, найважливіші події з рр. 1847, 1848, 1905, 1914-18, 1919, 1939, 1944. Оповідання та читання з підручника.

З географії України: оповідання про красу, краєвиди, користі й багатства України на основі мапи та ілюстративного матеріалу.

З мистецтва України: поглиблення та доповнення програми в 5. групі на основі образків з історії мистецтва, висвітлюваних через епідіяскоп.

Виховання, як у 5. групі, з відповідним поширенням тематики.

Українознавство в англomовних групах.

1. група (кляса): Буквар. І. Корицький: Мово Рідна!

Повільне пізнавання українських букв на основі рухомої абетки й букваря. Писання букв і читання слів, підписів під образками. Дбайливе переписування з Букваря. Вправи в говоренні. Співи та забави українського характеру.

Виховання любови Бога, України, як також побратимства.

2. група (кляса): Буквар. Продовження та закріплення грамоти. Читання й писання. Дбайливе переписування з Букваря.

Вправи в говоренні. Перша читанка (Вибір під проводом учителя). Співи та забави, як у 1. групі.

Виховання любови до Бога, України та українського середовища. Виховання звичок і чеснот громадянина — українця. Виховання доброї поведінки та ввічливости для оточення (послух, чистість у зовнішній формі вправ і задач).

3. група (кляса): 1. Корицький, Мово рідна!

Читання, писання, переписування, легкий диктат з 10 слів. Говорення, відповіді на питання, творення речень з поданих слів (додому), спроби коротких оповідань на основі прочитаного. Лектура легких оповідань і журналу. Виховання, як в 2. групі.

4. група (кляса): як 2. група українських курсів і шкіл.

5. група (кляса): як 3. група у. к. і ш.

6. група (кляса): як 4. група у. к. і ш.

7. група (кляса): як 5. група у. к. і ш.

8. група (кляса): як 6 група у. к. і ш.

Програма навчання і розподіл предметів на вищому курсі українознавства.

Українська мова:

Підручники: О. Панейко. Граматика української мови. Проф. д-р К. Кисілевський. Короткий курс української мови, Мюнхен 52. і Граматика української мови, Н. Й. 55.

Мета: правильно говорити, як також промовляти; добре писати й читати; розуміти систему української мови.

Засоби: читання зразкових творів; деклямація; лектура з інтерпретацією (шкільна й домова); говорення, освідомлення помилок з мови; писання диктатів, задач, змістів, вражень, рефератів, доповідей, обговорення мовної системи, вивчення її прикмет за таким пляном: 1. семестер: історія нашої мовної системи, слова, звуки, букви, правопис, закони звучні, наголос, ортофонія, словництво, словотвір, складені слова, слова як частини мови в граматиці. 2. сем.: відмінювання, число, рід, відмінки, особи, форми дієслова, ступенювання. 3. сем.: речення, зміст і форма речень, члени речення, пряма й непряма мови, 4. сем.: повторення та поглиблення матеріялу.

Українська література:

Підручники: В. Радзикович. Історія української літератури. Вибір з нового видання.

Антологія укр. поезії і прози; (напр. „Струни” Б. Лепкого в 2 тт.)

Мета: пізнати та закріпити в душі найкращі літературні зразки від найдавніших часів до останніх днів, полюбити мистецтво слова та засвоїти ідеали, що їх подають письменники молодому поколінню, вивчити історію літературних напрямів, пізнати життя і творчість письменників.

Засоби: читання та пояснювання визначних творів; домашня лектура, що відповідає нормальному розвитку юнацької душі і впливає на характер, побожність, чесність, патріотизм, відчуття краси.

Літературні теми й лектури до вибору:

- I. семестр: літописи, проповіді, зразки життєписів і апокрифів, Слово про похід Ігоря, Поучення дітям, Завіщання Загоровського; І. Вишенський, вертепна драма, інтермедії, козацькі літописи, зразки усної словесности, твори нової доби від Котляревського до „Руської Трійці”. Лектура: Д. Гуменна: Велике Цабе, І. Франко: Захар Беркут, Іван Вишенський, Б. Лепкий: „Мазепа”, М. Коцюбинський: Тіні забутих предків. „Наталка Полтавка”, Квіточина „Маруся”, приказки Гребінки.
- II. семестр: Вибір з творів Т. Шевченка, П. Куліша, „Кирило-методіївське братство”, вибір з творів Марка Вовчка. Лектура: поеми, повісті Т. Шевченка, В. Сімович: Тарас Шевченко, Б. Лепкий: Марко Вовчок.
- III. семестр: О. Ю. Федькович, Нечуй Левицький, Панас Мирний, Іван Франко, Б. Грінченко. Лектура: Микола Джерія, Хмари, Кайдашева сім'я, Морозенко. Хіба ревуть воли, Лихо давнє і сьогочасне, „Мойсей”, „Панські жарти”, „Борислав сміється”, Бориславські оповідання, „Молода Україна”, „Соняшний промінь”, „Непримиренна”.
- IV. семестр: М. Коцюбинський, Леся Українка, Ольга Кобилянська, В. Стефаник, модерна поезія; Б. Лепкий, У. Самчук, Д. Гуменна, О. Кисілевська, Ф. Дудко. Лектура: Оповідання Коцюбинського, „Фата моргана”, Леся Українка: „Лісова пісня”, „Бояриня”, „Оргія”, „Адвокат Мартіян”, О. Кобилянська: „Земля”, „В неділю рано зілля копала”, „Царівна”, нариси Стефаніка; „Під тихий вечір”, „Мазепа”, оповідання Б. Лепкого, „Листи з-над Чорного моря” О. Кисілевської, „Великий гетьман” Ф. Дудка, „Поміж берегами” Ярославської; „Обірвані струни”, антологія поезії.

Історія України:

Підручник: І. Крип'якевич-Дольницький: Нова історія України”. (І. Холмський: Історія України.)

Мета: пізнати та закріпити в душі найважливіші історичні події на тлі загальної культури та господарських умов життя; витворити пошану й подив для героїства, любов до Рідного Краю та спочуття до його долі.

- I. семестр: відомості з археології; трипільська культура, до-історичні часи, анти, Волинь. Київська держава, організація дружини, князь, віче, бояри, кметі, раби, закупи; купецькі шляхи; завоювання; зв'язки з Хозарією, Арабією, Візантією, Заходом; історія правління князів, заведення Христової віри, болгарські й візантійські впливи, церковна ієрархія, монастирі; письмо, книги; боротьба з лихвою; сеньйорат та його знесення, ізгої, боротьба із степовими ордами, печеніги, половці, татари; партикуляризм; упадок під Литвою й Польщею, панщина.
- II. семестр: організація Січі, історія боротьби з турками, татарами, поляками, й москалями; союзи із сусідами; повстання Б. Хмельницького, організація та структура гетьманської держави; історія гетьманів, їх бої з ворогами самостійности України, їх успіхи та невдачі.
- III. семестр: панщина та кріпацтво, відродження в Галичині, 1848. р., революція в Росії, боротьба за свободу в Росії, реакція з боку урядів, 1876 р. в Росії, перша світова війна та її наслідки, УСС-и, революція в 1917. р. в Росії, українська держава, її боротьба за самостійність, упадок, під займанщиною, повстання на закарпатській Україні, друга світова війна, УПА, еміграція та її історія.

Географія України:

Підручник: Проф. Мирон Дольницький: Географія України. 2-е в. Детройт 1953.

Карта України, контурова карта України.

Мета: пізнання та вивчення України й її багатств.

I. семестр: поверхня, підсоння, моря, ріки, озера, мінеральні води, ґрунти;

II. семестр: населення, промисл, торгівля, шляхи.

Природа з господарством:

Підручники: Розділ з Географії України (проф. В. Кубійовича) та з Енциклопедії Українознавства.

Мета: пізнання та вивчення природи й господарства України.

III. семестр: рослинність, тваринництво, домашнє господарство.

Мистецтво України:

Підручник: проф. В. Січинський: Історія українського мистецтва. Н. Й. 1955.

Розділи з Е. У. та Історії України у вид. І. Тиктора.

Мета: пізнання та вивчення мистецтва України.

- I. семестр: стилі, будівництво в часах Володимира й Ярослава. Мозаїки і фрески, золоті ворота, церкви й монастирі. Українське малярство. Олімпій — патріарх українського малярства. Спас на Берестові. Будівлі Чернигова. Різьби. Будівництво Волині. Галицька архітектурна школа. Іконостас княжої доби. Рукописна орнаментика. Візантійсько-романські традиції в церковному будівництві XIV-XVI. ст. Різьба, малярство.
- II. семестр: Ренесансове будівництво, різьба, книжкова графіка, дерев'яне будівництво, барок, козацький барок, Петро Могила, Іван Самойлович, Іван Мазепа як меценати мистецтва. Світське будівництво гетьманщини, галицьке малярство XVII. ст., рококо, класицизм, мистецтво Слобідщини. Царський указ з 1800. р., що заборонив будувати церкви в українському стилі. Різьбари: Іван Мартос і Михайло Козловський. Малярі: Дмитро Ніс-Левицький, Антін Лосенко, Володимир Боровиковський, Василь Штернберг, Тарас Шевченко, Опанас Сластьон, Сергій Васильківський, Василь Кричевський як маляр і графік, графіки: Юрій Нарбут, Павло Ковжун, галицькі малярі сучасності. Історія української музики. Народне мистецтво. Танок.

Історія українського театру:

Підручник: Розділ з Енциклоперії Українознавства.

Мета: пізнати й закріпити основні відомості про суть театрального мистецтва та його історію, полюбити його.

- IV. семестр: початки театру та його розвиток, шкільна драма, інтермедії, етнографічний театр. Корифеї театрального мистецтва в 2-ій пол. XIX. ст. Модерний театр і його творці. Бudoва п'єси, ілюзія, характеристика, сцена, актор, режисер, будова і роди п'єс. Кінофільми. Студії.

Етнографія: побут України, його прикмети і старовина. Етнографічні збірники та їх зміст: казки, перекази, биліни, думи, пісні; розвій етнографії.

ДИДАКТИКА УКРАЇНОЗНАВСТВА

Вступ

До предметів українознавства належать: мова, література, історія, географія, природа, господарство, мистецтво, релігія, етнографія України. Українська мова займає осередне становище в українознавстві; довкола неї зібрані всі інші предмети, що описують життя України в сучасному й минулому та зображують її культуру й цивілізацію.

Навчаючи українознавства послуговуємося зразу найпростішими, основними відомостями про Україну, а згодом розбудовуємо основи та ступенюємо знання про неї. Для унаочнення особливостей краєвиду, землі, рік, морів, шляхів, господарства, міст, сіл, фабрик, копалень, енергетичних джерел, будівель, церков, мистецьких зразків — уживаємо різних засобів, що допоможуть наймолодшому нашому поколінню пізнати те, чого ніколи в житті не мали нагоди бачити. Добра ілюстрація, образ, портрет, альбом, мистецька вишивка, писанка, різьба, п'еса, музейна виставка, кінофільм, бібліографічний показ і виклад знавця, побут, інструменти, концерт бандуристів, пісня, церковна Богослужба, відпуст, ярмарок, годівля рослин, збіжжя, тварин, добування копалин, все те і інше pomoже усвідомити нашим дітям красу, багатство, краєвид України.

На кожному ступені опромінюватиме нас любов до України, пошана для її культурних і цивілізаційних надбань, подив для героїзму її громадян, дух свободи й демократії, віра в безсмертність народних ідеалів.

Виховання дітей починаємо від розмови з ними, що має мету освоїти їх і навчити шкільних звичок: порядку, чемности, доброї поведінки. Наша постава до дітей повинна виражати вже на перших зустрічах з ними повагу й рішучість, а рівночасно добрячість, вирозумілість та вибачливість. Діти, що добровільно мають вивчати українознавство, повинні бачити в своїх учителях щирих і справжніх заступників своєї родини, а рівночасно людей з енергією та рішучістю. Добрячість учителя зближує до нього й освоює дітей; рішучість настроює їх; повага й точність навчання спонукує дітей до виконання обов'язків, до зберігання послуху й поважного сприймання предметів.

Учитель повинен уже на перших лекціях зацікавитись середовищем, з якого походять його вихованки, та вникнути в життєві й моральні умови його, щоб могли **застосувати** до своїх вихованків відповідні **вітальні засоби** та методу індивідуального виховання. Інакше треба йому підходити до дітей, яких батьки піклуються дітьми і дбайливо освідомлюють в національних ідеалах; інакше до таких, що не зазнають такої опіки, що не мають українського середовища вдома. Однак і при патріотичному вихованню не є вказане постійно говорити тільки про любов України. Натомість треба так вести дітей, щоб вони в своїх ділах виявляли зрозуміння національних ідеалів та захоплювались українознавством. В тому не допоможе жоден примус! Сердечність і щирість зроблять більше. Захоплення вчителя перейде на дітей і спонукає до наслідування його.

Зараз на початку починаємо науку письма. Згодом продовжаємо її та удосконалюємо на всіх ступенях аж до завершення. Вивчення зовнішніх форм української азбуки, уживання її в різних композиціях слів аж до правильного засвоєння правопису є звичайним ходом науки. Рівнобіжно з письмом проходить наука цілісного читання, пізнання букв, коротких слів із знаними буквами, далі довших слів, коротких речень, довших речень, приповідок, байок, пословиць, коротких оповідань, поезій повістєвого характеру, поезій ліричного, драматичного змісту, нарисів, повістей, статей, доповідей...

На всіх ступенях ведемо з учнями гутірку, послуговуючись літературною мовою та замінюючи обережно говоріві прикмети учнів літературними. Ця сторінка праці проходить завжди дуже повільно, поки учні оволодіють одною, згодом другою й дальшими новостями. В жодному випадку не сміємо глузувати з живої, народної мови, не сміємо насміхатись над говорівими її особливостями, не сміємо понижати того середовища, в якому вони живуть, не сміємо виполювати говорівих слів нараз, але можемо робити це повільно та послідовно. В розмові ставимо учням короткі питання й вимагаємо від них коротких відповідей, рідко одним словом, радше простими, згодом поширеними та складними реченнями, цілими розділами, оповіданнями, рефератами, доповідями.

На всіх ступенях при науці мови усвідомлюємо зміст, суть слова, речення і твору з допомогою відповідних питань, унаочнень, образків, ілюстрацій, предметів, осіб, живих істот. Жодне нове слово, що його зустрінуть учні в статті, не повинно залишитись нероз'ясненим; кращі й рідші вислови повинні знайти місце в дитячих словничках! Жодна глибша думка твору не повинна зникнути без відгомону в повені інших. Од-

наче треба вистерігатись пересади і дріб'язковости в аналізі твору, щоб не викликати нудьги. При цій праці вчитель послуговується відповідними питаннями, що ведуть до усвідомлення суті. Ідеали добра і краси, національні цінності, народні гордощі, що їх визнають автори, повинні цікавити, займати, підносити на дусі та запалювати до шляхотних чинів. Учитель повинен різьбити душі й розвивати характер цінними чеснотами.

Спочатку короткі золоті думки, а далі цілі поезії та поетичні частини творів вкладаються в пам'ять учнів і закріплюються там. Наука деклямації плекається дуже старанно після докладного пізнання змісту твору та ритмічного засвоєння його. Кожен твір до деклямації перед імпрезою мусить бути уважно й обережно підібраний і достосований до голосових вартостей учня, до його душевного сприймання, до його віку.

На всіх ступенях учитель повинен цікавити учнів відповідними темами, відповідним добором статей і віршів, ілюстрацій і життєвих пригод. Тому наші методичні засоби будуть завжди шукати у дітей і дитячій душі відповідних побудів до мовних реакцій та оформлення їх у мові. **Завжди мусимо виходити від дитини і для неї творити наші лекції. Творчий елемент оживить і зацікавить учнів.**

Мета навчання

Метою навчання є: 1) практичне засвоєння української мови, 2) пізнання основ української історії, географії, літературної та мистецької творчости, 3) розбудження любови до України й пошани до всього людства, зокрема до нашої нової Батьківщини.

Щоб засвоїти мову практично, учні вчатьсЯ постійно писати, читати, говорити.

Метода навчання й виховання

Найкращі успіхи приносить завжди геврестичний та індукційний засіб у навчанні. Вчитель ставить до класи, стоячи перед нею, виразні, добре уложені питання, та спонукує всіх учнів до уваги й до відповідання. Коли відповідь не правильна, спонукуємо інших учнів поправляти її. Так отже, **інші учні поправляють її, а не вчитель.** Щойно тоді, коли нема в класі охотників поправляти, виступає авторитетно сам учитель. З поодиноких відповідей укладаються цілості. Від дрібниць та частин учні доходять до заключень дорогою індукції. Буває також, що нікому незнані речі вчитель сам розказує та пояснює. Цей дедуктивний засіб буває рідше у нижчих гру-

пах, а частіше у вищих. Устійнені заключення та цілості стануть тільки тоді кріпкими власностями учнів, якщо призначимо певну частину лекції на повторення та запис і вправи додому.

Отже, лекція буде складатись здебільшого з таких частин: вступ, що впродовж кількох хвилин дасть змогу перевірити привність учнів і повторити пророблений попередньо зміст, або перевірити пам'ять учнів і їх домашню працю, особливо письмову. Дальша частина лекції, що забирає біля 20 хвилин — то нова, незнана ділянка. З трудом проходить вона щоразу, але дає нові відомості й зацікавлює учнів. Остання частина лекції призначена на закріплення пізнаного, запис, задачу додому, яку теж треба опрацювати в школі, бодай частинно, щоб учні не мали забагато праці вдома.

Такий нормальний розподіл лекцій; але бувають дуже часто зміни, коли хочемо повторити більшу частину проробленого матеріалу. При науці послуговуємося завжди унаочненням при допомозі рисунку, ілюстрації, таблиці, мапи, епідіаскопу...

Велику увагу треба присвятити задачам та їх виконанню. Всі зшитки, домові і шкільні повинні мати контрольні помічення вчителя для відома батьків. Тільки співпраця школи й дому дає добрі успіхи. На курсах діти перебувають коротко. Тому співпраця дому є конче потрібна. Вона полягає на **домашній контролі** зшитків, задач і читання вголос. Чим частіше й послідовніше вона відбивається, тим кращі будуть успіхи. Найліпшим засобом співпраці буде листування вчителя з батьками, нотатки, записники з кожночасними помітками, або врешті конференції з батьками. Цієї справи не можна легковажити! Повідомлення батьків наставить увагу дому. Правда, ми свідомі, що через таку контролю деякі діти відійдуть від нас, але це не зашкодить справі. **Та проте не рекомендуємо занадто дошкульної контролі.** Вистачає, коли конференція з батьками відбудеться раз на два місяці, коли для неї призначимо годину після якоїсь шкільної імпрези, коли це буде у найвідповіднішу пору та день. Для влаштування конференції найбільше покликаний батьківський комітет, що повинен бути зорганізований і діяти постійно на терені вечірньої школи. Його завданням буде насторожувати увагу інших батьків та бити на сполох, коли діти починають забувати свої обов'язки. Його метою буде підвищити обов'язковість серед дівтори, а рівночасно підсилити школу фінансово, коли нема окремої установи для цієї справи, напр. „Рідної Школи”. Важною ділянкою тієї співпраці буде опіка над поведінкою учнів, при чому завжди треба виходити від авторитету вчителя, що його мають визнавати батьки й діти. Завданням ко-

мітету буде також опіка над технічною сторінкою імпрез. Щоб свідомість цих обов'язків була у батьків на відповідному рівні, директор школи і вчителі повинні розвивати її відповідними викладами для батьків. При тому треба завжди пам'ятати про те, що багато батьків є перечулені у відношенні до своїх дітей; проявляється те особливо в часі конференцій та імпрез. Багато батьків мають пересадну опінію про „геніяльність” своїх дітей. Власне з цією пересадною треба завжди тактовно й обережно боротись, щоб не наразити собі співпраці з домом. Всі ці засоби облегшують учителеві працю. Батьки відчуватимуть краще своє післанництво в діяльності виховання. Тоді знайдуться гроші на покриття різних шкільних видатків, як напр. бібліотеки, опалу, світла, приладів, образів, підручників, тощо. Пам'ятаймо, що тільки самопошана і національна гордість, тільки свідомість обов'язків супроти дітей спонукають батьків до активної праці і співпраці зі школою. Любов до Рідного Краю, пошана для нової Батьківщини, релігійність, чесність, правдомовність, чемність, згідливість, точність — мусять бути притаманні не тільки школі, але також і домашньому огнищу. Вдома добре виховані діти будуть уміти стосувати всі моральні засади також і в школі, особливо на лекціях українознавства. Тому про ці справи прийшлося тут сказати. Коли цих прикмет не має дім, то не матиме його й дитина в часі науки, на лекціях, перервах, імпрезах, гутірках, зборах. З життєвої практики знаємо те, що розпущені вдома діти стають найбільшою перепоною в нашій шкільній праці. Це виявиться зараз при організації лекції. Учитель розповідає дітям про поважні причини нашої еміграції з України. Тоді погана дитина, над якою батьки не працюють вдома, докине до слів учителя якусь злобну заввагу, і вся повага лекції починає хитатися. Кляса вибухає сміхом, увага всіх сходить на манівці. І тільки авторитет учителя, що попри свою добрячість має теж прикмети рішучості та послідовності в діянні, зможе привернути попередню повагу лекції. А скільки буде таких випадків, що учитель не дасть собі ради з кількома невихованими учнями? Тоді до співпраці із школою покликаний дім. Коли в ньому немає, поза модою, справжнього розуміння українознавства, то праця вчителя наражена на заломання. Тільки освідомлені в нашій меті батьки зможуть нам прийти з поміччю, а це освідомлення прийде до них тоді, як учитель попрацює в тому напрямі на конференціях та викладах для батьків. Отже, співпраця з домом то основа успіху виховання дітей і поважного трактування українознавства. Дитина повинна щоденно працювати над своїм українознавством бодай пів години під контролею батьків. Вдома повинні бути підручники та образки,

що дають змогу їй пізнати Україну. Треба також пам'ятати, що не імпрези наша головна ціль, але добре читання, писання, оповідання, вживання доброї мови та виховання любови до України. Імпрезам треба присвятити час, але не пересаджувати в їх числі. Думаємо, що в шкільному році добре приготувані дві імпрези вистачають для реклями школі й задоволення дітей.

Наука писання

За основу науки в початковому ступені беремо Буквар у найкращому виданні, або в такому, що його вважатимемо найвідповіднішим для успіхів в праці. Пам'ятайте, що не книжка, але вчитель і учень є основою навчального процесу. Тому не ставмо перебільшених вимог до шкільних книжок! Автори й видавці ще не об'єдналися в ділянці видань для школи, отже є недостачі в цьому.

Зразу діти вправляються в кресленні різних ліній, кол, вужиків, хрестикового та квадратного орнаменту, — якщо цього потрібно — щоб після першої лекції перейти до писання найлегших букв, що не мають складних форм, а далі опановують понадлінію, підлінію та рідкі комбіновані букви. Приблизно можна б для майбутніх авторів скласти такий порядок їх: (писані букви): і, ї, и, ш, п, т, н; л, м; о, а, ь, с, е, є, я, г, х, ч, ю; в, б, к; великі букви: І, Ї, Ш, П, Т, Н, Л, М, О, А, С, Е, Є, Я, Г, Х, Ч, Ю, В, Б, К; з, у, р, д, дз, ц, щ, дж; великі букви: З, У, Р, Д, Дз, Ц, Ш, Дж; г, Г, ф, Ф, й, Й. Друковані букви приходять рівночасно.

Якщо брати до уваги, що діти в англомовних школах наперед вивчили англійські букви, тоді б треба для них створити інший буквар і застосувати іншу чергу букв, бо багато букв знаних їм. Черга букв могла б бути тут така: і, о, а, к, с, з, е, у, в, т, р, д, и, х, ш, п, н, л, м, ь, е, я, ї, ю, г, г, ф, й ц, ч, щ...

Писання буквою, що є зразу наслідуванням їх складових частин, закріплюється з допомогою постійного переписування з Букваря або з написаного вчителем на дошці. Учитель мусить бути **дуже терпеливий** та витривалий на невдатні форми, мусить їх справляти, заохочуючи до щораз кращої і певнішої виразності букв, мусить помагати дитині в правильному почерку. Для цієї мети заставляємо дитину писати під нашою контролею. Кожну нову букву попереджає розмова з учнями, в якій виступають слова, що в них початкові звуки відповідають новій букві, напр. розмова перед пізнанням букви Ж буде проходити в ділянці природи, серед якої „Жаба, Жук” займають видне місце. Нову букву складаємо на дошці з частин її форм. При нашій праці на дошці діти скуплюють свою увагу,

а потім репродукують виписану на дошці букву в зошитах. В ніякому разі не допускаємо, щоб на початку науки діти самі писали на дошці. Ця техніка прийде згодом. Діти вживають олівця до 9. року життя, а потім чорнила. Додому задаємо щоденно переписування невеличкого розміру з книжки, що є тільки вправою та продовженням того, що діти засвоїли в школі. В дальшому ході переписування практикується як найкращий засіб і найлегшу форму до оволодіння письмом. Ніколи не повинно воно забирати аж надто багато часу, а його розмір не повинен бути більший, як на сторінку зошита.

В другому році навчання діти вживають, крім відпису з книжки, також писання зі слуху: слова й речення повинні бути подиктовані за проробленою статтею з книжки, або написані на дошці, стерті й подиктовані дітям.

В третій класі (в третьому році навчання українознавства) крім того, учні почнуть легкі й короткі записи спостережень, нотування найважливіших думок, врешті коротких змістів у формі питань і відповідей. Відпис і правопис мають мету контролю, чи діти оволоділи формою даних слів, чи знають правопис великих початкових букв, чи знають різниці між е-и, о-у, ц, ч, дь, ть. . . Згодом у 4. класі, діти пробують самостійно писати **короткі вправи** на подані слова, теми з життя в школі, вдома, звіти з прогулянок, з вистав, імпрез, забав на перерві, з описів предметів, будинків, кляс, світлиць. . . Це повторюється з відповідним ступенюванням труднощів в дальших клясах. В 5. класі діти вивчають правила правопису та роблять контрольні диктати й записи кращих висловів, золотих думок, а далі подають звіти й короткі оповідання з прочитаного або пережитого. Труднощі в цій роботі ступенюються щораз більше, аж у найвищих клясах народної школи та у вищому курсі досягають вершок у записках з подій та змістах з прочитаних книжок. В тому випадку вчитель попереджає їх певними натяками на важніші моменти в лектурі, на кращі описи, характеристики, дії, напрямні тенденції, ідеали в даній лектурі, щоб при її читанню звернути на них увагу. В кожній класі можна вести окремі записки в клясовому пам'ятнику, уложені самими учнями: „25. лютого наша кляса була в музеї”.

Кожна вправа мусить бути старанно написана та мати найкраще приготовану форму в чорновіку. Учитель повинен прочитати та оцінити на письмі виріб за скалею: в) відмінно, або визначно, дд) дуже добре, д) добре, дст) достатньо, нед) достатньо нед), недбайливо ндб); в початкових клясах уживаємо числових оцінок (1-6); крім того треба звернути увагу учня на важніші промахи проти правопису, стилю, складні, відміни, виписуючи за кожним разом правильні форми та підкреслюючи їх іншим кольором олівця. Всі завваги вчителя

повинні бути написані старанно, зразково, ясно. Добрі виробы можна прочитати для прикладу в школі. Поправу треба робити в школі перед роздачею зошитів та кликати кращих учнів до поправки помилок. Поправлений текст треба задати переписати вдома.

Наука читання

Наука читання проходить рівнобіжно з наукою писання. Діти вчать ся охоплювати зором цілі слова, зразу короткі, односкладові і двоскладові, які розбиваємо на склади, звуки й усвідомлюємо їх вимову. При цій праці вчитель повинен бути терпеливий та повільний, бо початкового читання не можна при-спішувати! Також він повинен постійно перевіряти, чи дитина оволоділа буквою, чи, може, вгадує звучання слів, засвоївши напам'ять текст статті. Читання повинно бути зразу колективне під проводом учителя, а далі індивідуальне. Згодом звертаємо увагу на знаки перепиання, читаючи їх правильно, підкреслюючи мелодію мови при знаках крапки й коми, питання та оклику.

Практика показала, що читання в різних видах є основою справою науки українознавства. Розрізняємо такі його види: 1) технічне, для оволодіння азбукою та словами; 2) рече-ве, для пізнання змісту; 3) художнє, для віддання краси слова та ритму вірша. Кожен з цих родів може бути **грімким або тихим**, залежно від того, чи йдеться про індивідуальне, чи збірне читання. Одне й друге вимагає багато вправи. При голосному читанні ярко зазначаються всякі помилки, що їх можемо безпосередньо справляти. Тому цього роду читання вживаємо на нижчому ступені, а навіть вимагаємо співпраці дому в тому напрямі. Діти повинні читати вголос також удома для контролі старших слухачів. Послідовне голосне читання в школі і вдома доходить до досконалости, що справляє дітям радість та заохочує до приватної надобов'язкової лектури. Тому треба його постійно в усіх клясах стосувати, щоб через постійну вправу діти навіть без контролі вміли тихо (німо) читати. При речевому читанні виступають — пояснення та активізація слів, схоплювання змісту. В цьому випадку треба ділити кожную статтю на логічні частини та обговорювати з учнями їх зміст і думки, а навіть записувати їх. Художнє читання має на увазі передусім вірші, а далі гарні прозові статті. При художньому читанні даємо про піднесений настрій, чуттєві вартості, підкреслюємо фрази, не аналізуємо докладно змісту, що часто невловимий для дитини.

Добре читання справляє приємність, погане спричинює нудьгу серед слухачів. Тому важна річ навчити дітей добре

читати! Деякі художні статті й вірші вимагають особливої уваги та віддання краси. Тому сам учитель, або найкращий читач починає їх перший читати, щоб дати найкращий зразок! Читання колективне, індивідуальне, курсоричне, тихе — веде до удосконалення техніки й пізнання змісту.

Наука деклямації

Наука деклямації починається вже в першому році навчання. Діти вивчають легкі й короткі віршики з Букваря, а далі вірші з читанок, збірок поезій для дітей, журналів дитячого характеру. Учитель вибирає з них найвідповідніші, читає їх зразу сам, або заставляє до читання найкращих читачів, розмовляє з дітьми про зміст поезії, а потім учить їх читати ритмічно й художньо. При науці деклямації треба пам'ятати, що 1) звуки мають свої характеристичні прикмети, яких не можна самовільно зміняти, 2) що слова мусять бути чітко оформлені, із збереженням притаманного назвуку, середозвуку та визвуку, 3) що речення мають свою логічну цілість, якої не можна розривати в деклямації на кінці рядка, 4) що знаки перепинання мають свої мелодійні та віддихові прикмети, 5) що віддих мусить бути правильний, 6) що темп вірша повинен бути однаковий, відповідний для різних родів поезії та дії, яку виражаємо, 7) що в деклямації мусять бути піднесені мелодійно суттєві наголоси. З кожним роком збільшуються вимоги, що їх ставимо до декляматорів. Що прощаємо дітям, того не можемо простити юнакам, а ще менше молоді. Вони повинні приготуватись до деклямації дуже дбайливо. Учитель повинен звернути пильну увагу на талановитих декляматорів, що мають добрий слух, голос середніх висот, відчуття краси слова та принадну поставу й вигляд. Всякі маніри та гримаси претенсiональних дітей шкодять виступові. Тому вчитель повинен вчасно виполювати їх своїми приязними вказівками до доброї деклямації. Неприродно виглядає, коли дитина виступає з деклямацією для старшого віком учня. Діти мають свій світ, тому не можна давати їм деклямувати занадто зрілі речі. Це робить враження штучности, а патос і пересада опоганюють виступ. Найліпше буде, якщо вчитель вибере сам до деклямації відповідний вірш, який своїм змістом, ритмом, звученю, формою відповідає вікові і здібностям учня. Кожна читанка має низку таких віршів, тому часто відпадає потреба шукати віршів по збірниках.

Хай діти в деклямації будуть природні!

Наука мовлення (говорення)

Наша мета в тому, щоб діти оволоділи практично кращою формою розговірної та літературної мови. Тому на всіх ступенях звертаємо увагу їх на правильні та гарні вислови і **активізуємо** їх в той спосіб, що самі вживаємо кращих слів, добираючи їх з літературної мови у фразах, задаємо питання учням, в яких ці слова приходять, а діти мусять відповідати вживаючи також їх, напр.

„Скільки тобі років? Як тобі на імення? Як зветься твій батько? Яке прізвище його? Як зветься твоя мати? Скільки кімнат у нашій школі? Скільки вікон у нашій класі?“

Діти повинні дати відповіді: „Мені вісім років. Мені на імення Василь. Мій батько зветься Іван. Його прізвище Чумак. Моя мати зветься Марія. У нашій школі три кімнати. У нашій класі чотири вікна.“ Якщо діти при відповідях не послуговуються фразами, чи словами з наших питань, треба їх завертати, повторюючи питання і спонукаючи до вживання вибраних фраз. В той спосіб активізуємо вибрані мовні акти. Однак перестерігаємо вчителя перед навантаженням пам'яті дітей багатьома мовними актами. Звичайно вибираємо тільки одну фразу на виправу, щоб діти вивчили її та засвоїли. Згодом вибираємо інший вираз і активізуємо його так само, як попередній. В той легкий спосіб діти мають змогу утривалити та закріпити нове. Щоб фрази раз ужиті не пропадали, вживаємо їх часто, повторюємо та задаємо додому задачу з новими словами.

Теми науки мовлення: класа, опис класи, предмети в класі, школа, шкільне подвір'я, город, сад, дорога додому, господарство, будинки, домашні звірята, птиці, предмети в світлиці, кухня, дім, знаряди, праця в господарстві, зміни на полі, праця в полі, ліс в різних порах року, поле в різних порах року, явища в природі, схід сонця, захід сонця, буря, сніг, метелиця, вилив ріки, повінь, громовиця, слота, назви днів, пір року, числа, числення, місто, життя в місті в різних порах року, дня, в часі свят, перед святами, в неділю, ремесла, ремісники, купці, інтелігенція, церква, священник, учитель, учителька, лікар, суддя, їх зайняття, Київ, Харків, Одеса, Львів, Ужгород, Густе (Хуст), Мукачів, Чернівці, Полтава, Вінниця, Чернігів, Запоріжжя, Донецький басейн, Дрогобицький басейн, Підкавказзя, Крим, Карпати, Полісся, Поділля, Розточчє, Дніпро, Дністер, Донець, Буг, Бог, Прут, Черемош, Сян, Десна, Нью Йорк, Шикаго, Детройт, Ньюарк, Філядельфія, авто, автобус, потяг, ждальня, перон, корабель пристань, вантаження, трактор, господарські машини, шляхи, вулиці, церкви, площі, літак, летовище, летун, водій, кондуктор, валківничий, фа-

брика, робітник, копальня, шиб, шахта, штольня, робітничі знаряди, свята, звичаї, одяг, національний одяг, вишивки, вставки, різьба, писанки, писанкарство, молочар, молочарня, пасічництво, пасіка, скотарство, риболовство, вируб лісу... При науці говорення послуговуємось ілюстраціями. Діти описують їх, називають предмети з допомогою вчителя, учитель оповідає їм про життя робітників, інтелігенції, діти відповідають на питання на основі пізнаного, при чому творять правильні речення з двох і більше слів. Згодом творять речення складні. В часі вирав в говоренні звертаємо увагу на прикмети осіб і предметів, число їх на ілюстраціях, дії, обставини місця, часу, способу, напряду, означення...

Напр. „Скільки осіб на образку? Порахуй! Що робить найстарша особа? Куди виходить батько? Де стоїть наймолодша особа, або де сидять діти?”

Відповіді повинні бути упорядковані, поправні, правильно висловлені. Якщо цього нема, учитель ще раз повторяє кожне питання та спонукує до правильної відповіді.

На дальших, вищих ступенях діти записують правильні відповіді, вивчають та закріплюють їх. На кінці лекцій учитель задає питання до відповіді вдома. Діти укладають самі питання до кожної частини статті чи розділу, або називають кожну частину за змістом, напр. „Де горіла хата? Хто вирятував дитину? Як назвемо такого рятівника?” У відповіді повинно бути: „Хата горіла в селі. Василько вирятував малу дитину з пожежі. Його називаємо героєм.”

Труднощі ступенюються з кожним роком. У вищих класах народної школи хід думок в статті, що її ми прочитали, чи в оповіданні, не справляє вже жодних труднощів, якщо діти в попередніх роках працювали вже в тому напрямі та називали розділи різними заголовками, або реченнями. Тому знайомлюємо їх з глибшими поняттями та вчимо вживати слів, що їх виражають: враження з прогулянки, спостереження учасників, омана зору, омана слуху, примари в лісовій гущі, привиди в нічній порі, завваження провідника прогулянки. Ці назви розділів відносяться тільки до одної пригоди учасників прогулянки до лісу осінню. Подібні назви абстрактного характеру окреслять розділи з інших оповідань: вплив дідусявого оповідання на душевні переживання дітей, зустріч з татарами та постанова рятувати село, саможертва Олесі, поклін героїчної дівчини. Це з оповідання Б. Грінченка п. з. „Олеся”. Рівночасно з називанням розділів абстрактними заголовками ідуть вправи в розповіді за частинами. Ці вправи відбуваються в школі та вдома на письмі. Згідно з чергою точок юнаки оповідають зміст оповідання чи статті. Врешті доходимо до окреслень прикмет, тобто характеристики. Вона буде зразу дуже

недоладна, але це не шкодить. Від простоти юнаки дійдуть згодом наслідком вправ до досконалости. Зразу юнаки не зможуть назвати деяких явищ в характері людини чи звіра („Лис Микита”), згодом ці назви понять, зрозумілих їх вікові, виринуть самотужки в часі аналізу статті.

Саме тут вимагаємо від учителя, щоб привчив юнацтво оповідати за планом, коротко та змістовно. Речення повинні бути тільки поширені зразу, згодом також складні. Це не так легко. Діти розчарують учителя не раз, якщо вони не вправлялись постійно в розповіді. Тому й тут учитель мусить виявити терпеливість та виrozumілість.

Розвиток думання є основою цих вправ. Одначе не можна забути про розвиток фантазії, починаючи від дитини. Пригоди, що становлять зміст казок, а далі пригоди подорожників, боротьба з дикими звірами, з природою, стихією, вкінці з самим собою дають багато мотивів до фантазування, до розвитку фантазії. Розповідь з тієї ділянки за ступенюванням труднощів є також вказаним засобом на лекціях і вдома у зшитку.

Згодом діти й юнаки називають різні дії, вчинки, характеризують їх та оцінюють критично, відповідаючи на питання вчителя або самотужки. Спочатку діти застановляються над такими простими питаннями: „Чи Івась добре зробив, що дражнив собаку? Які наслідки його поступовання? Що робив би ти, коли б стрівув Івася? Як поучив би ти його?”

Згодом розмова з дітьми обертається довкола дій і прикмет, що становлять більші труднощі в оцінці та характеристиці, складніші та менше зрозумілі явища в житті героя оповідання чи повісти, напр., „Син України”. Національні свята, святкування і традиція, звичаї та символістика їх, жертвенність, героїзм, спочуття до горя бідних і нещасних людей, дружба й посвята для друзів, пошана для національних справ, любов до України, ідеали української молоді, пошана для ідеалів і прапорів нових батьківщин — це все тематика мовних і виховних актів, з якими діти й юнаки зазнайомляються на лекціях українознавства. Любов до України буде природним явищем у тієї дівчорі й юнацтва, що пізнали її на основі аналізу лектури й мовлення.

Наука співу

Мовлення потягає за собою співання пісень, відповідних для віку дитини, чи юнака. Вживаємо їх як засобу для розривки при втомі, або доцільно вчимо українських пісень зразу на два голоси, потім на три і чотири, щоб діти при всяких нагодах та імпрезах знали до них слова й мелодію. Ділимо дітей на відповідні групи, за прикметами їх голосу, випробувавши

їх попереду. Слова пісні випикуємо або диктуємо у вищих клясах; діти вивчають їх та співають, опанувавши арію. Маршові, дитячі, юнацькі, набожні, веселі пісні повинні бути знані всім нашим учням. Особливою пошаною треба огорнути національний гимн та молитву за Україну. Згодом прийдуть пісні стрілецькі, упівські, козацькі, чумацькі. Вивчені пісні стануть для них розрадою в майбутності та приємною згадкою. Пісня об'єднує в гурт, стає насолодою, коли її мистецька форма та глибокий зміст будуть засвоєні.

На всіх ступенях треба послуговуватися відповідними збірниками пісень, аранжованих Ф. Колесою, О. Кошицем та іншими.

Гри й забави

Також ця ділянка є дуже важливим засобом виховання та науки, бо створює суспільні звички та формує естетику дітей. Гра з метою об'єднання групи в змагунів, усупільнює їх та ставить перед них якусь мету. Юнак призвичаюється спільно з другими йти вперед, рахувати на поміч, але й давати її товаришам. При тому вчителєві припадає роля бути суддею та годити розсварених, як також дбати про добрі форми й естетичні переживання в часі гор і забав. Передусім учимо українських забав та гор: Подоляночка, Коструб, кривий танок, відліт пташок, третяк, петля, жгут, ліжмурки, голубка... Забава повинна мати супровід у піснях. Веснянки, купальні та колядки повинні знайти тут застосування. На ці забави не треба аж надто великого місця в школі. Коли нема подвір'я, можна вжити для них шкільну кімнату. У дитячих журналах та збірниках забав і гор знайдемо відповідний матеріал, яким займеться передусім опікун кляси чи групи. Може бути в заведенні окремих учителів для цієї ділянки виховання та науки, тобто для співу, гор і забав, чи руханки; він може приготувати учнів до імпрез.

Наука історії та географії

Уже в другій клясі подаємо дитині деякі відомості з історії і географії України. Це будуть найпростіші засоби зацікавлення, як напр. оглядання портретів, опис одягу і зброї, що її носили князі, королі, гетьмани, дружинники, козаки, стрільці, упісти; опис національного прапора, гербів, національного одягу. Також оглядання мапи України, пізнавання знаків на ній, красок, ліній, називання гір, рік і міст. У третій і четвертій клясі учні оповідають про князів, гетьманів, про Київ, Галич, Львів, Володимир, Холм на основі відповідних оповідань з

історії України та на основі оповідання вчителя. **Опис ілюстрацій є й тут основою науки.**

Щойно п'ята класа становить за пляном початок науки історії й географії на підставі статей з книжок, що їх вибере вчитель (Цей вибір жде ще на автора). Найважливіші події з історії, як напр., княжі походи на Візантію, боротьба зі степовиками, особливо з половцями й татарами, бої з поляками, організація Січі, козацькі походи на Туреччину, Польщу, бої з Росією, ілюстроване образками та книжечками Грінченка, Куліша, Чайківського — є тут предметом історії.

Для географії основою будуть в дальшому пляні описи на основі ілюстрацій та на підставі легких статей з книжки. В шостій класі почнемо систематичну науку цих предметів, навчаючи за чергою на основі підручника І. Крип'якевич-М. Дольницький п. з. „Нова історія України”. Стара історія і середня її доба, тобто княжий період, козащина і гетьманщина будуть тут предметом навчання. Географія на основі підручника М. Дольницького та карти України, як також на основі альбому М. Борецького „Любіть Україну” повинна дати учням поняття про красу й багатство нашої Батьківщини. Учні вивчають земні прикмети, красу, краєвиди, користі та багатства України.

В двох останніх класах народної школи даємо учням найпростіші відомості про мистецтво України на основі ілюстрацій і відвідування вистав та музеїв, про етнографію, тобто про побут України.

Наука граматики

Навчання починаємо щойно в четвертій класі, однак до того часу діти засвоюють примітивні терміни граматичні, називаючи певні явища, але не досліджуючи їх; тим самим відпадають всякі дефініції й описи явищ. Отже в другій класі називають: речення, підмет, присудок, іменник, дієслово, однина, множина, час теперішній, минулий, майбутній, буква, звук, склад.

В третій класі продовжуємо називання деяких явищ з граматики: назви відмінків, осіб, прикметника, числівника, займенника, сполучника, прислівника, прийменника, вигуку.

В четвертій класі починаємо від основ: найважливіші явища з фонетики, відміна, ступенювання, невідмінні, поширене речення та його члени стають предметом обсервації, спостереження. Вичислювання гатунків, дефініції відпадають. В п'ятій класі продовжуємо спостерегання явищ на відповідних прикладах та дорогою індукції від спостерегання учні доходять до важніших дефініцій. За основу беремо приклади з кожної досліджуваної ділянки, виписемо їх на дошці та від-

повідними питаннями спонукуємо учнів до спостереження явища, напр. відмінні частини; їх назва спирається на відміні, тому наводимо приклади з відмінками або з особами; діти спостерігають ті відмінні форми та доходять до висновку, що назва виправдана. Досліджують також зокрема три відміни іменника за родами: відміна чоловічого роду, жіночого й середнього, дві відміни прикметника, а саме: за твердими й м'якими основами, відміни займенника й числівника, три відміни дієслова за закінченнями в другій особі однини теперішнього часу підпадають під спостереження учнів та на основі поданих прикладів викликають заключення, дефініції. В шостій класі основою спостереження є відмінки, числа, особи, інші форми, ступенювання, невідмінні частини мови, розвиток основного до поширеного та складного речення, словництво. Зокрема досліджують невідмінні частини мови та поширене речення. Ця примітивна систематика стає основою пізнання системи української мови, що її вивчають щойно у двох вищих курсах.

Наука релігії

При відповідних умовах ведеться в кожній класі за пляном Церков наука релігії, або в порозумінні з парохіяльними урядами учні відбувають її в парохіяльних школах і курсах.

Наука літератури

У найвищій класі народної школи подаються учням відомості про найважливіші твори української літератури в доступній формі при лектурі вийнятків та при життєписах письменників і поетів: І. Котляревського, М. Шашкевича, Т. Шевченка, Ю. Федьковича, І. Франка, І. Левицького, Б. Лепкого, М. Коцюбинського, Лесі Українки, а також з Літопису і Слова про похід Ігоря.

Дидактика українознавства на вищому курсі

Українознавство на вищому курсі обіймає навчання української мови впродовж 3 семестрів, української літератури впродовж 4 семестрів, історії в 3 семестрах, географії в 2 семестрах, історії мистецтва в 3 семестрах, природи з господарством, театрального мистецтва, етнографії по одному семестрові. Вищий курс триватиме 4 семестри по 80 лекцій (45 хвилинних), в тому два останні місяці призначені на повторення. Отже, на саме навчання визначається 280 лекцій або 224

години. На мову приділяється перші три семестри по 16 лекцій, отже:	48
на літературу 3 і пів семестра	56
на історію 3 семестри	48
на географію два семестри	32
на історію мистецтва 3 семестри	48
на природу з господарством 1 семестр	16
на театр (історія) 1 семестр	16
на етнографію 1 семестр	16
на повторення пів сем. по 5 лекцій тижнево	40
Разом	320

або без повторення 280 лекцій, тобто 224 год.

Кожен семестр має 4 місяці навчання напр. від 1.IX-31.XII, від I.II — 31.V (або до 7.VI.). Між осіннім і весняним семестром 1 місяць перерви, з огляду на свята українські, або на кінці кожного року в червні нема вже науки.

Після кожного семестру (крім четвертого) відбувається іспит з усіх предметів, а після четвертого семестра кінцевий іспит, при комісії з професорів, директора та делегата Ш.Р. (матура), про що окремі приписи.

2) Щоб укластися в подані вище кількості лекцій, треба використовувати їх дуже точно, обмежуючи кількість вільних днів та імпрез. Різдвяні свята випадуть на час перерви, Великодні святкуються від Великої П'ятниці до вітвірка, Шевченкову академію треба святкувати в неділю. Подані обчислення беруть до уваги одноразову науку в суботу при повних 4 годинах, при чому на павзу (перерву між годинами призначається загалом тільки 15 або найбільше 20 хвилин. (4 г. + 15 мін.) Велику Суботу можна заступити іншим буднем.

3) Як бачимо з плану, для укр. літератури призначено найбільше часу. Це зовсім справедливо, бо вона а) вперше вивчається систематично, б) показує студентам курсів найбільшу кількість мистецьких зразків, а з тим і побудів до естетичних переживань, в) дає студентові найкращі форми та разом з тим найглибші почуття (любви до Батьківщини, героїзму), спочуття до тяжких умов життя в добу лихоліття та займанщин, розуміння ідеалів добра і краси, запал до чину, завзяття, національних гордоців, г) дає історію найважливіших творчих піднесень, надхнень і прирівнює їх до всесвітніх напрямів у всій культурі, д) дає змогу студентові вправлятися в аналізі, синтезі та рефераті українською мовою, отже і в практичній засвоєнню найкращої мови.

4) Поруч літератури стоїть укр. мова в цьому розподілі, а далі історія та історія мистецтва, що доповнюють перший предмет, тобто літературу. На мові студенти мають вивчити найкращу

форму її в письмі й мовленні та пізнати систему її, досліджуючи окремі прикмети й закони методою геврестичною індуктивним (рідко дедуктивним) засобом. Історія основана тут на пізнанні життя та суспільно-політичних і економічних даних його, а далі на зрозумінні та закріпленні подій, що мали місце в різних добах нашої історії в зв'язку з історією життя сусідів. Ідеали та напрямки нашої історії, прагматизм в оцінюванні подій — це мета науки. Навчання історії мистецтва має показати студентові нашу культуру, що вироблялася не тільки під впливом чужинних зразків, але виявила свій власний, притаманний зміст і форми. Особливо прикмети цієї української культури, народні зразки не можуть залишитись без вивчення. Стили будівництва, малярства, різьби, графіки, а далі музика, танок, — будуть предметом досліджу. До мистецтва прилучимо теж як окремий предмет історію та зміст українського театру, щоб зазнайти студентів окремо з методами цієї установи від найдавніших часів та уможливити їм пізнати також такі установи, як кіновиробництво, студію, а далі унаочнити через відвідування театру та кіна розвиток їх.

Окремо стоїть тут наука етнографії, що не може залишитись без аналізу та синтезу, бо з нею сполучений світогляд українця.

5) Географія, природа, господарство, покажуть студентам прикмети української землі, її багатства та використання їх для власних потреб і для вивозу.

Давня й сучасна система господарства, експлуатація в добі займанщини, невільництва на Україні стануть предметом початкових досліджень і вивчення.

Загалом наука на вищому курсі має характер гуманістичний. Вона має приготувати студента до **глибших** студій в цій ділянці в університеті.

6) Побудова кожної лекції має подібний розклад, як у нижчій школі. І тут теж треба вистерігатися дрібничковости, балакунства, викладання. Натомість кожну лекцію треба приготувати та по-мистецьки перевести, беручи до уваги коротку контролю проробленого вдома (задачі) та присвячуючи для нової теми якнайбільше часу (біля 30 хвилин). Повторення, зібрання, заключення із досліджу, задача додому заберуть останні хвилини лекції. При кінці семестру відбуваємо короткий іспит з усіх предметів, що може бути писемний тільки, або усний, або сполучити обі форми, тобто після задачі, відповідної до семестральної науки, студенти відповідають кілька хвилин на завдані теми. При іспитах повинен бути завжди директор або його заступник.

7) В кожному семестрі повинні відбуватися вправи в говоренні та писанні. Окремі предмети передбачують теми таких

вправ. Особливо лектура, що подана в пляні **максимально**, повинна завжди використовувати для з'ясування: тло, опис, характери героїв, ідеали їх та письменників, кращі вийнятки, зміст, фабулу, конфлікти, будову твору... Інші предмети мають подані підручники, за якими треба навчати, **вибираючи з них найважливіші та найбільш доступні частини**. Для всіх предметів найбільшу прислугу зробить карта України в найкращому виданні (Кубійович-Кулицький), контурова карта, альбом, окремі ілюстрації, ЕУ, музей, вистава образів, що її завжди треба звиджувати **поза лекціями**, епідійскоп, проєкційна лямпя, фото-апарат. Унаочнення грає тут велику ролю, бо деякі студенти не уявляють собі навіть України. При всьому треба пам'ятати про те, що студент присвятить **мало часу на домашню роботу**. Тому в школі треба використати кожен хвилину на науку. Треба часто повторяти вже пізнані речі та закріплювати їх і тримати старої засади: **Ліпше мало, але основно** (недрібезково). В пляні подані теми **не мусять точно пророблятися**. Вчитель вибере собі з пляну те, що найбільше відповідає приготуванню студентів, зацікавленню їх та кількості лекцій. Деякі книжки подані в пляні покажуться незабаром і треба їх доручити студентам. Без книжок тяжко вчити, але можна. В такому випадку треба завжди диктувати учням до зразкового запису в добрім зшитку найважливіші речення до домашньої науки. Також бібліотека мусить тут допомогти студентам, особливо міська, де є відповідне місце для праці, як також бувають книжки добрі для українознавства. З української мови, літератури, історії, мистецтва, господарства треба давати теж шкільні задачі (поза лекціями впродовж двох годин), найбільше по дві задачі з кожного тут вичисленого предмету на семестр.

8) Врешті не можна забути при нагоді за виховні справи й ідеали: побожний, чесний, пильний, старанний, точний, словний, чемний, зарадний українець, якому присвічують у змаганні за наукові здобутки національні і вселюдські ідеали, — то наш студент вищого курсу.

Вказівки до переведення кінцевого іспиту або матури

У місяці травні повинен відбутися кінцевий іспит на вищому курсі характеру матури. Провід повинен мати визначений Шкільною Радою інспектор або делегат.

Іспит починається в п'ятницю п.п. письмовою задачею під контролею директора школи та визначеного ним учителя. Теми затверджує даний інспектор. Письмова частина обійматиме такі предмети: українська мова й література, історія з мистецтвом, географія з природою. Відповідні для курсів і

шкіл теми подадуть в порозумінні з директором та в тайні відносні вчителі. Реченець: до 1. травня. Теми мусять бути легкі до виконання впродовж двох годин кожна. В п'ятницю: одна, в суботу рано: дві.

Усна матура (кінцевий іспит) відбудеться в суботу п.п., або в неділю рано після Богослуження (від 10. год.) Предмети іспитування: укр. мова й література, історія, мистецтво, географія, природа. Кожен предмет не сміє довше тривати, як 10 хвилин для одного учня. Від усного іспиту можна звільняти тільки найкращих учнів, якщо вони виконали найліпше й самостійно письмові задачі. З українського та історії не можна звільняти.

ПІСЛЯ С Л О В О

Цю скромну й невеличку книжку я написав у переконанні, що поможу нашим учителям організувати українознавство в Америці та в інших країнах, — куди загнали їх повоєнні умови життя, — що послужу їм моїми дороговказами в навчанні.

Я свідомий того, що мій почин не є досконалий, що він викличе справедливу та поважну речеву критику, яка тільки розбудить зацікавлення в широких колах проблемами українознавства та спонукає до дальших корисних студій і праць на цьому полі. Я свідомий також того, що сповняю обов'язок, наложений на мене сороклітньою педагогічно-дидактичною працею в школах різних ступенів та типів, від початкової починаючи, та на високій кінчаючи. Особливо уповажняють мене до цього мої теоретичні студії, зв'язані з викладами дидактики українознавства у Вищому Учительському Курсі у Львові та в Українському Вільному Університеті в Мюнхені, мої показові лекції на різних курсах і з'їздах українознавців, врешті мої практичні й теоретичні книжки та статті з цієї ділянки.

Зладивши цю книжечку в першій редакції, я віддав її на осуд моїх товаришів праці; їх критичні завваження я старався застосувати здебільшого в останній редакції. Особливо я вдячний моїм критикам, ВП. ПП. Інспекторам: В. Данлишинові, Д-рові М. Терлецькому, О. Левицькому, І. Близнакові, Директорам: Д-рові М. Рабієві та Р. Іщукові, Вп. ПП. С. Юркевичевій, С. Стецикові, С. Саликові, Є. Храпливій, М. Дубицькій, Б. Баб'як, В. Смірницькій та іншим, що поставились до моєї праці широко і критично.

Врешті складаю щире подяку Шкільній Раді при УККА за покриття коштів цього видання.

Д-р Кость Кисілевський